

THE NATIONAL ACTION JOURNAL IN THE CONTEXT OF ROMANTIC NATIONALISM

AYŞENUR KILIÇ

Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
Mail: aysenur.kilic@asbu.edu.tr

 Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9001-389X>

ABSTRACT

This article examines the National Action Journal (1966-1974), the founding publication of the Nationalist Action movement in Türkiye, through content analysis to understand the principal nationalism perspectives guiding the journal. The article seeks primarily to explore theories and concepts of nationalism that may explain the dominant understanding of Turkish nationalism in the journal. Principles embedded in the Nine Lights doctrine and themes such as Volksgeist, authenticity, anti-elitism, peasantism, anti-cosmopolitanism, and national mythology (symbols) that figure highly in Herder's romantic nationalism construct the framework of the content analysis. This article argues that when viewed from the perspective of the Nine Lights doctrine, the National Action Journal proposed tangible policy recommendations on economy, morality, and technology and that these recommendations overlap with theoretical perspectives that portray nation and nationalism as state-oriented projects. When it comes to the principle of Turkish nationalism, defined more emotionally, ambiguously, and 'spiritually' in the journal than the abovementioned areas, theories of cultural nationalism and social nationalism lean toward the 'cultural sphere' in response to the question of 'what turns a group of people into a nation' rather than the conventional view of nationalism as a political/ideological project carry more explanatory power.

Keywords: National Action Journal, Turkish right, romantic nationalism, Herder, Nine Lights, Türkiye

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma
Geliş Tarihi: 12.04.2024
Kabul Tarihi: 25.05.2024
Yayın Tarihi: 15.06.2024
Yayın Sezonu: Ocak - Haziran

Makaleye Atıf Bilgisi

KILIÇ, Ayşenur, (2024). "Romantik Milliyetçilik Bağlamında Milli Hareket Dergisi".
Muhafazakâr Düşünce Dergisi. Yıl: 20 Sayı: 66. (58-87)

muhafazakârdüşünce • yıl: 20 - sayı: 66 • Ocak-Haziran 2024

ROMANTİK MİLLİYETÇİLİK BAĞLAMINDA MİLLİ HAREKET DERGİSİ

AYŞENUR KILIÇ

Öz

Türkiye’de Milliyetçi Hareket’in kurucu dergisi olan Milli Hareket Dergisi’ni (1966-1974) inceleyen bu araştırma, dergi koleksiyonunu içerik analizine tâbi tutarak derginin kurucu milliyetçilik anlayışlarını anlamaya çalışmaktadır. Derginin benimsediği Türk milliyetçiliğinin, hangi tip milliyetçilik kuram ve kavramları ile açıklanabileceği, makalenin temel meselesidir. İçerik analizini oluşturan temel çerçeveler, 9 Işık Doktrini’ni oluşturan ilkelerin yanı sıra Herder’in romantik milliyetçilik kuramında öne çıkan Volksgeist, otantiklik, anti-elitizm, köycülük, anti-kozmopolitanizm ve milli mitoloji (semboller) temalarıdır. 9 Işık ilkeleri üzerinden incelenen derginin ekonomi, ahlak, teknoloji gibi alanlarda daha somut/maddi politika önerileri olduğu ve bu önerilerin millet ve milliyeti devlet odaklı siyasal bir proje olarak tanımlayan kuramsal yaklaşımlarla örtüştüğü gözlemlenirken; dergideki -diğer alanlara kıyasla daha muğlak, duygusal ve ‘manevi’ tanımlanan- Türk milliyetçiliği ilkesinin, kültürel milliyetçilik kuramlarıyla daha anlamlandırılabilir olduğu ve dolayısıyla milliyetçiliği siyasal/ideolojik bir proje olarak değerlendiren konvansiyonel milliyetçilik kuramlarındansa ‘toplumları ulusa ne dönüştürür’ sorusunu temel alarak kültürel alana odaklanan toplumsal milliyetçilik kuramlarının daha açıklayıcı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli Hareket Dergisi, Türk sağı, romantik milliyetçilik, Herder, Dokuz Işık, Türkes

Giriş

Düşünce tarihini anlamlandırmanın alternatif ama etkili yollarından biri, fikir dergilerini anlamak ve yayımlandıkları koşullar ile birlikte değerlendirmektir. Örneğin Osmanlı-Türk düşün dünyasında pozitivist düşüncenin izlerini ve dönüşümünü Gökalp'in Küçük Mecmua'sının (Toprak, 1984: 13) yanı sıra Ahmet Şuayib'in çevirileri aracılığıyla Servet-i Fünûn'daki yazılarında (Toprak, 2013: 29), ekonomi ile ilgili fikirlerin gelişimini Ulûm-ı İktisadiyye ve İctimaiyye, Sanayi, İktisadiyyat (Toprak, 2013) aracılığıyla izleyebiliriz. Bu bağlamda dergileri incelemek aynı zamanda bir dönemin fikri dünyasını tanımaktır.

2010'da milliyetçilik konulu doktora dersi araştırmam için Milli Hareket Dergisi'ni (buradan sonra, MHD) incelemek istediğimde koleksiyonunun hiçbir yerde bir arada bulunmadığını hayretle karşılamış, hocamın¹ bu çalışma alanlarının bakir olduğunu söylerken neyi kastettiğini idrak etmeye başlamıştım. Milliyetçi Hareket Partisi'nin kurucu dergisi, Milliyetçi Hareket fikrinin (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne doğru) örgütlenmesi² esnasındaki ilk yayın organı, 9 Işık ilkelerinin ilk yayımlandığı, Türkiye'de milli hareketin sözcüsü olan bu derginin bir bütün olarak daha önce etraflıca incelenmemiş olması, koleksiyonunun derginin kurucularından³ olan isimlerde bile bir arada bulunmuyor olması Türkiye'nin fikir hayatı bakımından üzücü, genç bir araştırmacı için heyecan vericiydi. Elbette 2010 yılından günümüze, bazılarında kısmen de olsa bu dergiye değinen milliyetçilik ve Türk sağ akademik yazınında sevindirici gelişmeler de oldu.⁴ Yine de MHD'yi başlı başına ele alan, Türkiye'nin siyasal hayatında halen etkili olan bir partinin sözcü ve kurucu dergisi ile dergi kadrosu üzerine şümulü bir çalışma yapılmadı. Bu makalede, bir kısmı Milli Kütüphane, bir kısmı Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve muhtelif sayıları da çeşitli kaynaklardan derleyerek 2010 yılında bir araya getirdiğim MHD koleksiyonunu inceleyeceğim.

Makaledeki temel amacım, MHD özelinde Türk sağını, Türkiye'nin düşün dünyası açısından inceleyen sonraki araştırmalar için temel olabilecek

- 1 Bizi bu alanlara yönlendiren Doç. Dr. İlker Aytürk'e teşekkür ederim.
- 2 Evvelki çalışmalar da derginin, milliyetçi ve Ülkücü hareketin gelişiminde etkili olduğundan bahseder. (Öznur, 1999: 3 -cilt 4)
- 3 O dönem telefonla iletişim kurduğum Karabacak, dergi koleksiyonunun kendisinde bulunmadığını bildirirse de yapıcılığı ile bu çalışmaya manevi destek olmuştur.
- 4 Bkz: Sanlı (2019); Sanlı (2023); Bora (2017); Kaynar (2017); Şahbaz (2022). Yine, *milliyetci.dergiler.org* internet sayfası da içinde MHD'nin de bulunduğu milliyetçi dergi koleksiyonlarını 3 Aralık 2022'de çevrimiçi arşiv olarak yayımlayarak mühim bir eksiği giderdi.

birtakım izlekler oluşturmak, mühim olduğu düşünülen bazı tartışma ve temalara işaret etmektir. Bunu yaparken dergiyi kısmen de olsa ele alan diğer çalışmalardan farklı olarak, MHD'nin kültürel milliyetçiliğini nasıl inşa ettiğine, diğer deyişle, MHD'nin Türk milliyetçiliğinin kültürel inşasını hangi unsurlar üzerine kurduğuna, nasıl bir millet ve milliyetçilik tasavvuru olduğuna romantik milliyetçilik yaklaşımıyla odaklanacağım. “Türklük” ve “Türk milliyetçiliğini oluşturan değerler”i MHD nasıl tanımlamıştır, çalışmanın temel sorusudur.

Makale, milliyetçi hareketin kurucu milliyetçilik anlayış(lar)ının nasıl ve hangi biçimlerde, ortak kimlik üretme iddiasındaki birtakım semboller, fikirler ve tartışmalar yolu ile temsil edildiğini ele almayı amaçlamaktadır. Weber'in (1978: 397) bahsettiği üzere, her milliyetçilik projesi farklı bir milliyetçi kimlik biçimini tanımlar çünkü “ulusal” terimi altında yer alan kimlik duyguları tektip olmayıp farklı kaynaklardan türetilir. Bu makalede, bu kaynakların hangi fikri havuz(lar)dan seçildiği de değerlendirilecek, kuramsal çerçeve ise romantik milliyetçilik literatürü olacaktır çünkü çalışmada izlenen iki aşamalı içerik analizinin ilki, 9 Işık İlkeleri çerçevesinde yapılmış ve ilk analizde Türklük ve Türk milliyetçiliği için dergi yazarlarınca net bir tanım yapılmadığı görülmüştür. Bunu takiben ikinci aşama, dergi kadrosunun Türklük'ü ve Türk milliyetçiliğini nasıl tanımladığına odaklanmış ve Laclau'nun (2001) *boş gösteren* kavramından ziyade Herdergil⁵ bir romantik milliyetçilik yaklaşımının açıklayıcı bir çerçeve sunduğu görülmüştür.

Dergi, milliyetçilik yazımını oluşturan önemli diğer yaklaşımlar olan ilkçi (*perennialist*), modern gibi tarih odaklı veya siyasal ideolojiler odaklı kuramsal tartışmalar çerçevesinde de incelenebilirdi.⁶ Öte yandan bu, bizi yine milliyetçiliği sadece/genellikle *devlet-odaklı bir siyasi proje* (Hutchinson 2013: 75) olarak algılayan milliyetçilik yazımı ile sınırlayabilirdi. Oysa, romantik milliyetçilik yazımıyla incelendiğinde, Hutchinson'ın (2013: 75) belirttiği gibi, MHD'nin milliyetçilik anlayışının da temel amaçlarından birinin “ulusal topluluklar” (*national communities*) -bu durumda, “Türk ulusu”nu- kurmak olduğunu ve bunu da romantik akımla anlamlandırabileceğimiz tanımlarla yaptığını görmekteyiz. Dolayısıyla romantik milliyetçilik, bütüncü bir kuramsal çerçeve sunduğu önkabulü, ihtiva ettiği çok boyutlu unsurlar

5 Romantik milliyetçilik tartışmalarına Herder'in yanı sıra Rousseau, Kant, Fichte ve hatta Hume'u da dahil ederek mukayeseli tartışabilirdim, fakat kısıtlı alanı, MHD yazılarının analizine daha fazla yer sağlayabilmek açısından Herder'e odaklanarak açıklıyorum.

6 Irkçılık tartışmaları, komando kampları, Nasyonel Sosyalizm örnekleri ve 1970'lerin sağ-sol çatışmaları ile araştırma materyali buna uygun bir zemin sağlıyordu.

(folklorik öğeler, mitler, kültür, dil, tarih, vb.) ve esnek bir fikri hareket alanı sağlamadığı için dergiyi bu kuramsal çerçeve üzerinden tartışmada karar kıldım. Ayrıca veri ön incelemesinde, romantik milliyetçiliği oluşturan birtakım unsurlar ile dergideki sembol ve tartışmalar (doğa, köy vurgusu, Altın Çağ, millet ruhu, milli deha, anti-kozmopolitanizm, anti-elitizm, vb.) arasında da benzerlikler göze çarpıyordu. Bu da romantik milliyetçiliği çerçeve olarak almamın bir diğer nedenidir.

MHD'nin Türk milliyetçiliği anlayışını kabaca özetleyecek olursak -dergide farklı yazarlar tarafından sık tekrar edilen- "Türklük şuur ve gururu ile İslam ahlak ve fazileti" şeklinde tanımlanan bir milliyetçilik anlayışdır. Öte yandan; ekonomi, ahlak, kadın ve gençlik politikaları, kentleşme, endüstrileşme, köycülük gibi birtakım alanlarda somut tanımlar, yaklaşımlar ve politika önerileri sunan derginin benzer çabayı Türk milliyetçiliğini tanımlarken göstermediğini, "Türklük şuur ve gururu ile İslam ahlak ve fazileti"nin sık tekrarlanan fakat tanımlanmayan bir "boş gösteren" (Laclau, 2001) olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Bu gösterenin 'boş'luğu, onun anlamsızlığına değil; aksine, milliyetçiliği oluşturan unsurları daima teyakuzda tutan bir mücadele sahası olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, boş gösteren kavramının tek başına açıklayıcı bir yaklaşım olmadığı ve tamamlayıcı teorik çerçevenin romantik milliyetçilik olduğunu ileri sürmekteyim.

Buradan itibaren, ilk olarak derginin önemini içeren tanıtım, ikinci olarak çalışmadaki metodolojik yaklaşım, üçüncü olarak romantik milliyetçilik bağlamında MHD'nin Türklük ve Türk milliyetçiliği tanımlarının analizini ve sonuç bölümünde genel değerlendirme yapacağım.

MHD ve Önemi

MHD, 1966-1971 yılları arasında, Milli Hareket hareketinin ilk yayın organı olarak kurulmuş ve yayımlanmıştır. 1 Kasım 1966'da yayın hayatına başlayan dergi, Mayıs 1971'de 58. ve son sayısını takiben, Aralık 1974'e kadar da düzensiz olarak çıkardığı 8 özel sayının⁷ ardından yayın hayatına son vermiştir. 1 Mart 1967'deki 8. sayısına kadar on beş günde bir İstanbul'da yayımlanan dergi daha sonra ayda bir yayımlanmıştır. Özel sayılar hariç, derginin her bir sayısı genellikle -kapak ve reklam sayfaları dahil- 23 sayfadan oluşmaktadır. İlk 6 sayıda derginin sahibi Muammer Işın, sorumlu müdürü

7 Özel sayılar düzensiz yayımlandığı ve bu sayıların son kısmının yayımlandığı dönemde derginin düzenli yayın hayatı son bulduğu için bir araya getirdiğim koleksiyonda 1,2,3,4,5 ve 8. özel sayılara ulaşırken, 6 ve 7. özel sayılara ulaşamadım. Derginin bazı rutin sayıları aynı zamanda özel sayı olarak çıktığından, 6 ve 7. sayılar, muhtemeldir ki, başka bir numaralandırma ile rutin sayılar içerisinde yer almış olsun.

Rıza Fırtına'dır. Daha sonra ise Ahmet B. Karabacak derginin sahibi olurken sırasıyla Nail Erhan, Erol Kılıç ve Sakin Öner sorumlu müdür olmuşlardır.

Dergi sahipleri ve yönetiminin de dahil olduğu kadroya baktığımızda, dönemin milliyetçi hareketin “çekirdek kadro”sunun dergide yazarlık yaptığını görmekteyiz. Alparslan Türkeş, Dündar Taşer, Osman Yüksel Serdengeçti, Galip Erdem, Ziya Gökalp, Nejdet Sançar, Muhiddin Nalbandoğlu, Kemal Cabioğlu, Ahmet Kabaklı, Erol Kılıç, Seyyid Ahmet Arvasi, Peyami Safa, Sadri Maksudi Arsal ve Necip Fazıl Kısakürek bu isimlerden bazılarıdır. Hüseyin Nihal Atsız'ın yazar kadrosunda yer almamasının yanı sıra isminin de dergide nadiren (birkaç kitap reklamında ve satır aralarında) geçtiğini not etmek gerekir.

Derginin içeriği ekseriyetle parti (CKMP, sonra MHP) hakkında haberler, Alparslan Türkeş'le röportajlar ve Türkeş'in konuşmaları, Komando hareketi, parti il teşkilatları ve dönemin siyasi olayları hakkında çeşitli yazılardan oluşmaktadır. Dergi “fikir - sanat - siyaset dergisi” sloganı ile çıkıyor olsa da yazıların çoğunluğu siyasi meseleler hakkındadır.⁸ Yine, Milli Hareket Yayınları'ndan çıkan kitapların (çok çeşitli olmakla birlikte özellikle Türkeş, Hitler ve Goebbels kitaplarının) duyurusu ve reklam ilanlarını da sıkça görüyoruz. Dergi, döneminin yayıncılık koşulları dikkate alındığında, başarılı bir dağıtım ağına sahip görünmektedir. Türkiye'nin farklı bölgelerinden veya ülke dışından gelen okuyucu mektupları bu geniş dağıtımı kanıtlamaktadır.

CKMP ile yayın hayatına başlayan ve milliyetçi hareketin ilk yayın organı olan derginin hedef kitlesi temelde parti (CKMP, MHP) kadrosu, milliyetçi hareketin takipçisi olan kitleler -bilhassa da Türkiye'deki milliyetçi gençlik ve öğrenci örgütleri/kitleleri- idi. Derginin amacı parti örgütlerini eğitmek ve bu örgütlerin birbiriyle ve merkez parti teşkilatı ile iletişim ağı sağlamaktı.

Derginin yayımlandığı dönem de Türk siyasi tarihi ve düşüncesi içerisinde kritik önemdedir. 1960 ve 70'lerin Türkiye'de darbe dönemlerinin kutuplaşmış karmaşık sosyo-politik ortamı; Soğuk Savaş dönemine tekabül etmesiyle Türkiye'de artan komünizm karşıtlığı, Türkiye İşçi Partisi'nin kurulması, öğrenci hareketleri gibi dünyadaki gelişmelerle paralel birtakım gelişmelerin yine ağırlıklı olarak bu döneme denk düşmesi bu dönemi ilgi çekici kılıyor. Türkiye'de milliyetçilik anlayışlarını temsil eden çok sayıda ismin dergide yazar olarak bulunması, dergiyi ilgi çekici kılan ikinci sebeptir. Milliyetçi hareketin ilk ve kurucu yayını olması önemini haiz derginin,

8 Dergide tiyatro ile ilgili bir bölüm bazen yer alsa da içerik bakımından tiyatro oyunlarının siyasi bir değerlendirmesi olarak kalmakta, bazen tiyatro oyunlarının milliyetçi perspektiften eleştirileri yer almaktadır.

1969'da Ülkü Dergisi'nin yayımlanmaya başlamasına kadar tek yayın organı olması ve derginin daha önce bir bütün olarak araştırılmamış olması dergiyi önemli kılan diğer sebeplerdir.

Derginin incelenmesinde izlenen yöntem, iki aşamalı nitel içerik analizidir. Birinci aşamada koleksiyon, 9 Işık Doktrini (bundan böyle, DID) ilkele-ri üzerinden kodlanmıştır. Bunun sonucunda MHD'nin Türklük, millet ve milliyetçilik tanımlarının -somut siyasal ideolojik yaklaşımların sergilendiği ekonomi, ahlak, kadın, kalkınma gibi diğer alanlara kıyasla- daha kültürel, duygusal ve folklorik bir sahada yapıldığının tespit edilmesi üzerine, ikinci aşamada MHD'nin milliyetçilik tanımları; romantik milliyetçilik yazınında-ki ana temalar olan milli ruh, milli mitoloji, otantiklik, anti-elitizm ve anti-kozmopolitanizm alt temaları üzerinden kodlanmıştır. Her iki aşamada da temalar, *a posteriori* olarak belirlenmiş, kodlamalar manuel yapılmıştır. DID'ı oluşturan her unsur, bir tema olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda kodlamanın birinci aşamasının temaları şunlardır: milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik, endüstri ve teknikçilik. Öte yandan, makalenin sınırı dikkate alınarak, her bir DID ilkesinin analizi, genel tartışmalarda değinilmekle birlikte metne tek tek yansıtılmamıştır. Bunun yerine, teorik tartışmalar doğrultusunda ikinci aşamanın bulguları ayrıntılı tartışılmıştır. Kodlamanın ikinci aşamasını ve metnin çatısını oluşturan temalar ise: *Volksgeist* (buna, dergideki şu unsurlar dahildir: milli ruh, milli şuur, milli karakter, milli kimlik, milli deha)⁹, otantiklik, anti-elitizm, anti-kozmopolitanizm, Aydınlanma karşıtlığı, doğa ve köy. İkinci aşamadaki kodlamalar, ilk kodlamanın sonucunda belirlenen "Türklük," "Türk milleti," "millet", "milliyetçilik", ve "Türk milliyetçiliği" temalarına kodlanan veriler üzerinden yapılmıştır.

İçerik analizindeki temalar çerçevesinde koleksiyon¹⁰ (yaklaşık olarak 740 adet dergi yazısına ek olarak dergideki görseller ve reklamlar) incelenmiştir. Dergi yazılarından bir örneklem seçilmemiş, tüm koleksiyon taranmıştır. Dolayısıyla her bir dergi sayısını oluşturan dergi yazıları, resimler, fotoğraflar, kapak ve reklam sayfaları, fotoğraf altı yazılar ve okuyucu mektupları, araştırmanın analiz birimini oluşturmaktadır.

Makalenin buradan sonraki kısımlarında sırasıyla: i.) MHD'nin Türk milliyetçiliği anlayışının romantik milliyetçilik temaları üzerinden değerlendirilmesi, derginin ulusal mitoloji inşasını nasıl gerçekleştirdiğini, ii.) DID

9 Milli ve ulusal kavramları arasında ayırım yapılmamış, çalışma boyunca eşanlamlı kullanılmıştır.

10 6 ve 7. özel sayılar dahil edilmediğinde 62 sayı.

ilkelerini oluşturan (milliyetçilik dışındaki diğer) bazı ilkelerin genel değerlendirmesini, iii.) derginin son 8 sayısındaki iki önemli tema olan nasyonal sosyalizm ve Balkan Harbi dönemine ait isimsiz yazılarla ilgili bazı tespitlerimi sunacağım.

Herder ve Kültürel Milliyetçilik Çerçevesinde MHD'nin Türk Milliyetçiliği

Makalenin temel sorunsalı olan MHD'nin milliyetçilik anlayışını, kültürel milliyetçilik kuramlarından romantik milliyetçilik çerçevesi dahilinde Johann Gottfried von Herder'in "milli ruh" (*Volksgeist*), organik toplum, otantiklik, Aydınlanma karşıtlığı, elit karşıtlığı ve anti-kozmopolitanizm kavramları kapsamında temellendireceğim. İlk bakışta MHD'nin Türklük ve Türk milliyetçiliği anlayışının aynı muğlak tanımla tekrarı bu anlayışı belirsiz gibi gösterse de derginin çoğu kısmında farklı yazarlarca tekrar edilen *milli şuur, milli bünye, Türklük onur ve gururu, milli karakter*, vb. ifadelerin, Herdergil bir "milli ruh" kavramına denk düştüğünü ve MHD'nin, "milli karakter"i folklorik/kültürel bir milliyetçilik alanında tanımladığını tartışacağım. Bu bağlamda, ilk olarak romantik milliyetçilik kavramsallaştırmasını yapacak, devamında MHD'nin Türklük tanımını bu çerçevede açıklayacağım.

Romantik milliyetçiliği bu makalede MHD'nin milliyetçilik yaklaşımını açıklayıcı bir çerçeve olarak almaktaki temel neden, MHD'nin millet ve milliyetçiliği tanımlarken *soyutlama* yapmasının aslında bir ulusal öz (*Volksgeist*) yaratma çabasından ileri geldiği argümanımdır. Bu noktada Leerssen'in milliyetçilik-soyutlama ilişkisi üzerine argümanım dikkate değerdir. Leerssen'in ifadesiyle milliyetçilik, 19. yy.'ın tüm büyük siyasi doktrinleri arasında belki de en idealist olanıdır; çünkü siyasi gündemini devletin çıkarı, gücü veya zenginliğine ilişkin sosyal ve pratik düşüncelerden değil, 'ulus' ve onun temel karakteri (*Volksgeist*)'nin *ideal-tipik soyutlamasından* alır. Bu ulusal öz, onun kolektif tarihteki ifadelerinden, mevcut yerel kültüründen (ki bu kültür, her zaman ilksel geçmişin bir kalıntısı olarak görülür) veya o ulusun dilinden anlaşılabilir. Bu soyutlamalardan devletin anayasasında 'ulusun' güçlendirilmesine ve daha da önemlisi o devletin coğrafi hatlarına ilişkin çok spesifik, somut bir gündem elde edilir. Milliyetçilik tipik olarak devletin sınırlarını, ulusun kültürel ayak iziyle aynı hizaya getirmeye çalışacaktır (Leerssen, 2013: 27). Bu bağlamda MHD'nin, Türk milliyetçiliğinin muğlak (soyutlanmış) tanımı, milli ruhu yaratma bakımından kullanışlı bir tanımdır.

Romantik milliyetçiliği kavramsallaştırmanın, genel olarak kabul görmüş bir Romantizm tanımı yapmanın zor olduğunu (Hroch, 2007: 5) pek çok yazar belirtmiştir. Berlin'e (1999: 5) göre Romantik hareket, büyük ve radikal bir dönüşüm olduğundan Romantizm sonrasında hiçbir şey eskisi gibi olmamıştır. Genelde Romantizm; 'duygular, tutumların öznelliği ve dış dünya hakkında gerçekçi bir bakış açısına sahip olmama'ya yapılan güçlü bir vurgu şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım ekseriyetle negatif bir çağrışıma sahiptir: romantizm, Aydınlanma rasyonalitesine karşıt bir görüş olarak ele alınır ve genellikle siyasi bir akım olmaktan ziyade bir sanat akımı olmakla ilişkilendirilir ve fakat romantizm-ulusal kimlik ilişkisi göz ardı edilir (Hroch, 2007: 5). Öte yandan, geçmişe dönmek, insanların hâlâ samimi, özverili ve medeniyet tarafından bozulmamış olduğu bir dönem olan "Altın Çağ" efsanesini şekillendirmek (Hroch, 2007:6), bir diğer ifadeyle, "şimdi'ye geçmişte demir attırmak" için (Leerssen, 2013:20) romantizm-milliyetçilik ilişkisini (veya romantik milliyetçiliği) anlamak önemlidir.

Kavramsallaştırmanın zorluğuyla beraber, romantik milliyetçi kuramcılarının milli ruh, otantiklik, organik toplum, doğa vurgusu, anti-ELITİZM, anti-Aydınlanmacılık ve milli sembolizm kavramları¹¹ üzerinden kavramsal alanı daraltacak ve incelememi romantizmin kültürel milliyetçilik yazınına katkısı kapsamında yapacağım. Bunu yaparken de Romantizm akımının disiplinler ve zamanlar-arası sınırlarının genişliğini dikkate alarak, Berlin (1999: 6) gibi ben de 1760-1830 arası Alman romantizmini dikkate alacak ve Herder'e odaklanarak tartışacağım. Ateş (2021: 52), Herder ve Fichte üzerinden tanımladığı romantik milliyetçiliği, millet veya ulus-devlet fikrinin *folklorikleştirilmesi* olarak ifade ediyor. Bu çalışmada benim de benimseyeceğim tutum kültür-odaklı olacaktır.

Bir kültür ve kimlik biçimi olarak milliyetçilik yaklaşımında, Smith'in (1994: 118) tanımı açıklayıcıdır:

Milliyetçilik "çağın ruhu"nun bir parçası olduğu kadar aynı ölçüde daha eski motif, tahayyül ve fikirlere de bağlıdır. Zira milliyetçilik dediğimiz şey pek çok düzeyde faaliyet gösterir ve bir siyasî ideoloji ve toplumsal hareket türü olduğu kadar bir kültür biçimi olarak da görülebilir. Ve milliyetçiliğin avdetiyle yeni bir çağ açılırken, onun millî kimliğin oluşumu üzerindeki etkisini, modern öncesi etnilerin mevcudiyetine ve Batı'da millî devletlerin tedrici doğumuna çok fazla şey borçlu olan toplumsal ve kültürel matrisini incelemeyen kavramak olanaksızdır.

11 Makaledeki sayfa sınırından, Herder kuramında temel olan dil ve tarih meselelerini dahil edemedim.

Milliyetçiliğin “esasında kültürel bir doktrin olduğunu veya daha doğrusu odağında kültürel bir doktrin olan siyasî bir ideoloji olduğunu” ifade eden Smith (1994: 122), bu doktrinin, “yeni kavramların, dillerin ve sembollerin devreye sokulmasına bağlı” olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle romantik milliyetçilik; dili, tarihi ve kültürel karakteriyle, sanatsal ifade için ilham verici bir ideal olan ulusun kutsanması ve bu sanatsal ifadenin politik bilinci yükseltecek şekilde araçsallaştırılması, şeklinde tanımlanabilir (Leerssen, 2013: 9).

Romantik milliyetçiliğin önemli kuramcılarında Herder, ulus ve milliyetçilik anlayışını, pek çok siyasi kuramcıdan ayrışarak, iktidar, güç vb. kavramlardan ziyade ortak bir kültür kavramı çerçevesinde tanımlamaktadır. Herder’e göre kolektif siyasi kimlik duygusunun temeli, ortak bir egemen gücün kabulü değil, ortak bir kültürü paylaşmaktır. Ortak bir egemen güç, dışarıdan (yukarıdan aşağı) dayatılırken ortak bir kültür -her bireyin kendisini ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiği bir sosyal bütünün- içsel bir bilincin ifadesidir. Böyle ortak bir kültüre sahip olmaya Herder, ulus (nation) -veya daha spesifik olarak- *Volk* veya milliyet demektedir (Barnard, 1969: 7).

Herder’in milli ruh veya halk ruhu diye karşılayabileceğimiz *Volksgeist* kavramı, onun millet ve milliyetçilik yaklaşımını anlamada temel kavramlardandır. Kişileri bir ‘ulus’a ne dönüştürür, diye soran Barnard (1983: 235), Herder’in bu soruya cevabının Montesquieu’ye çok şey borçlu olduğunu söyler. Herder’e göre, bir ulusun üyelerini ilişkisel bir bütün halinde birbirine bağlayan kültürel bağlar, yukarıdan dayatılan şeyler değil, içeriden yayılan yaşayan güçler/enerjiler (*Kräfte*) yani zamanla bir halkın kolektif ruhunu oluşturan ortak anlamlar ve duygulardır. Dolayısıyla, Herder’e göre, kişinin kendisini bir Alman, Rus veya Fransız olarak görme bilincine varması tamamen içsel bir büyüme süreci, deyim yerindeyse, insan kültürünün ya da gelişiminin dinamiğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ulus bilincinin yaratılması için dışarıdan bir yasa koyucuya, hiçbir toplumsal sözleşmeye gerek yoktur (Barnard, 1983: 242-244). Herder’in politik düşüncesindeki itici güç, *Volk*’un sadece anlaşılmasız bir kalabalıktan ziyade, bir ulusun kültürünün yaratıcı kaynağı olduğu fikridir (Barnard, 1983: 245).

İnsanları ulusa dönüştüren bir *Volksgeist*/milli ruh yaratmada öne çıkan milliyetçilik yaklaşımını ve kültürel öğeleri, MHD’nin milliyetçilik ve ulus tanımlarında da görmekteyiz. Bu tanımlarda karşımıza sıklıkla çıkan kavramlardan biri “milli şuur” kavramıdır.

MHD’nin Türk milliyetçiliğini sürekli olarak “Türklük onur ve bilinci [veya “Türklük gurur ve şuur”] ile İslam ahlakı ve fazileti” (bkz: İsimli,

Sayı 18: 19; Sayı 19: 15; Kılıç, Sayı 20: 18-19)¹² şeklinde tanımladığını yukarıda belirtmiştim. Bu ifade pek çok defa yinelenmişse de buradaki kastın ne olduğu dergide açıklanmamış, bu kavramlar ekseriyetle retorik kavramlar olarak bırakılmıştır. Dergide Türk milliyetçiliğini tanımlarken sık kullanılan fakat genellikle tanımlanmayan *milli şuur* kavramının, karşılaştığımız nadir fakat yine de oldukça belirsiz tanımlarından biri, Sadri Maksudi Arsal (Sayı 46:13) tarafından şöyle verilmiştir: “Fertlerin var kalmak azim ve iradesine “kendini koruma”, “muhafaza-i nefis” insiyaki diyorlar, kavim milletlerin var kalmak azim ve iradesine de “Millî şuur”, “Milliyet duygusu”, veya “Milliyetçilik” diyorlar.” Millî şuur kavramını sık tekrar eden diğer yazılarda da (bkz: Kaftancı, Sayı 12: 4; Yeğin, Sayı 13: 15; Yahyaoglu, Sayı 30: 10) bu kavramın anlamı veya neye işaret ettiği tanımlanmamakta, “Toplum, milli şuurda birleşmelidir.” (Sayı 4: 15) gibi bir söylem olarak kalmaktadır.

Millî şuur kavramını söylem ve yazılarında sıklıkla kullanan parti lideri Alparslan Türkeş (Sayı 16: 11) “Türkçülük şuru” oluşturulması için şöyle seslenmektedir: “Türklük şuur ve gururuna, İslam ahlak ve faziletine, yoksullukla savaşa, adalete, yarışa, birliğe, kardeşliğe, kısacası hak yolu, hakikat yolu, Allah yoluna çağırıyorum” (Türkeş, Sayı 17: 7). Türkeş (Sayı 3: 19), “millî gelenek” ve “millî bünye” kavramlarıyla yaptığı Türkçülük tanımını ise Herdergil bir *millî karakter* anlayışına şöyle yaklaştırmaktadır: “Türk milletinin, ilim, sanat, ziraat, iktisat, kültür ve diğer her alanda, millî gelenek ve millî bünyeye uygun bir şekilde kalkındırılması, içte ve dışta her çeşit saldırımlara karşı korunarak hür ve müstakil olarak yaşatılmasını hedef tutan bir ülküdür.” “Türk birliği ülküsü” ile Turancı bir tanım yapan Türkeş (Sayı 3: 19), bu birliğin amaçlarından birinin kültürel birlik sağlamak olduğunu belirtiyor. Türkeş’in millî doktrini ise DID olarak karşımıza çıkıyor.

DID ilk olarak 1967’de CKMP lideri Türkeş tarafından Batı merkezli “izm” doktrinlerine alternatif bir reçete olarak önerilmiş, doktrin, 11. sayı da Türkeş’in bir konuşmasının yayımlanması ve dokuz ilkeyi gösteren bir kapak sayfası ile halka duyurulmuştur¹³ (Sayı 11: 12). Türkeş, DID’ı, “Bize göre Türkiye’yi hızla kalkındırarak millî doktrin, Dokuz Işık doktrinidir. ... Bu görüş, dokuz ana ilkeye dayanmaktadır, ve Türkiye’nin tarihî, millî ger-

12 Kelime sınırı ve Kaynakça’da trafiğe sebep olmamak için, dergi yazılarına metin-içi referanslarımda [Yazar Soyadı, Dergi Sayı no: sayfa no] biçimini kullandım, fakat her bir metin-içi referansı, Kaynakça’da aynı aynı göstermedim. Bunun yerine Kaynakça’da tüm koleksiyona tek bir referans verilmiştir. Dergideki editöryel yazıları [Dergi Sayı no: Sayfa no]; yazarın ama isimsiz basılan yazıları ise [İsimsiz, Dergi no: sayfa no] biçiminde gösterdim.

13 Ancak bundan evvel, doktrin dokuz ilkesinin tanımlanmasına yönelik hazırlıklar, 2 ve 5. sayılarda yer almıştır. (Sayı 2: Kapak sayfası; Işın, Sayı 5: 12)

çeklerini, millî ruhunu, dinini, ahlâkını esas olan ilmi, modern ilmi rehber edinmiş olan bir görüştür.” şeklinde tanımlamıştır (Sayı 11: 12-13). İkinci olarak, 17. sayıda Türkeş tarafından her bir ilke tanımlanmıştır. “Üçüncü Yol” da denilen bu doktrini Türkeş (Sayı 24: 2), Türkiye’yi ilim, ahlak, teknoloji ve sanayide “yeryüzünün en ileri ülkesi yapmak isteyenlerin yolu” olacağı şeklinde ifade etmiştir. Diğer yazılarda da kullanılan “üçüncü yol,” (Şehsuvaroğlu, Sayı 26: 13) “milletçi-toplumcu hareket” (Aksoy, Sayı 26: 9) olarak tanımlanıyor.

DID’de yer alan dokuz ilkenin sıralamasının MHD’nin milliyetçilik anlayışını tanımlayan ilkelerin önem sıralaması olduğu düşünülürse MHD’nin milliyetçilik anlayışını temsil eden Türk-İslam sentezindeki Türk milliyetçiliğine, İslam’dan daha öncelikli değer atfedildiğini söylemek mümkündür. Türklük’e atfedilen öncelikli değer, “Türk milletini sevmek İslam’ın emridir.” (Beyaz, Sayı 46: 9) ifadesinde de görülmektedir.

DID’ın ilk ilkesi milliyetçilik, şöyle tanımlanmaktadır: “Her şey Türk milleti için, Türk Milletiyle beraber ve Türk Milletine göre sözleriyle özetlenebilecek, Türk Milletine bağlılık, sevgi ve Türkiye Devletine sadakat ve hizmettir” (Sayı 17: 19; Sayı 17: 17-23). Yine 21. Sayıda Türkeş (Sayı 21: 7), “Kuracağımız yönetim sisteminin adına 9 Işık sistemi diyoruz” derken bu sistemi “bütün olayları Türk gözüyle görmek, Türk milletini sevmek demektir” şeklinde açıklamaktadır. Türkeş’in sözlerini aktaran editöryel yazıda ise milliyetçilik, yine şuur kavramıyla tanımlanmaktadır:

Milliyetçilik demek, Türk milletini sevmek, ona bağlı olmak, Türk devletine vefa ile sadakatle bağlı olmak, hizmet ülküsüne sahip olmak ve gönlünde yabancı bir milletin özlemini, özentisini taşımamak *duygusu ve şuurudur*. Türk milliyetçiliği demek; Türkiye’de veya Türkiye dışında dünyanın herhangi bir yerinde cereyan eden olayları Türk gözüyle görmek, değerlendirmek ve yorumlamak *şuuru ve duygusudur*. Türk milliyetçiliği Türkiye’de ve Türkiye dışında girişilecek olan her çeşit faaliyetlerin Türk milletinin yararına olacak şekilde yürütülmesini istemek, yürütülmesini sağlamaya çalışmak *duygusu ve şuurudur*” (Sayı 11: 12-13, *vurgu eklenmiştir*).

Önceki sayılarda daha muğlak tanımlanan “Türklük gurur ve şuru ile İslam ahlak ve fazileti” ifadesi, CKMP’den MHP’ye dönüşen parti örgütündeki yenilenmeyle (yani 32. sayıyla) birlikte daha “ete kemiğe bürünen” bir tanıma evrilsede romantik bir tanım olmaya devam ediyor: Davamız “İslam imanı ve fazileti, Türklük şuur ve gururu, Türk harsı ile 21. yy. medeniyeti, feza, atom, elektrik çağının yeni Müslüman Türk medeniyeti”dir (Türkeş’in Büyük Kurultay konuşması, Sayı 32: 14). Fakat aynı konuşmada, tanımlardaki daha ön-

ceki romantiklik devam etmektedir: “Kalkınmanın iki ana temeli vardır. Birisi *maddi diğeri manevi* temeldir” (Sayı 32: 9). Kalkınmanın maddi temeli, müsbet ilim ve teknik gelişme (Sayı 32: 9), *kalkınmanın manevi temelleri* milliyetçilik, iman ve ahlakıdır (Sayı 32: 10). “Türklük gurur ve şuuru ile İslam ahlak ve fazileti milletimizi meydana getiren *manevi unsurların* tam bir ahenk içinde birleşmesidir” (Sayı 32: 10). “Kuracağımız milli düzen kendi öz değerlerimizin *Türk’ün yaratıcı dehasına* göre evrensel *akıl bilim kanunlarına uygun düşünüşü* temin eder bir hayat tarzı olacaktır.” (Sayı 32:10) (*Vurgular eklenmiştir.*)

Yukarıda Türkeş’in kültürel bir birlik olarak tanımladığı milleti, dergideki bir başka yazı “kader birliği” ve “ruh” kavramlarıyla, yine Herdergil bir kültürel millet tanımına yaklaştıran biçimde betimlemektedir: Türk Milleti, “Türklerden teşekkül etmiş bir toplumdur. Din, dil, aile, ahlak, hukuk, eğitim, örf ve âdet, sanat, iktisat, siyaset, ilim ve teknik bakımından bütünlük arz eden, bir vatan toprağı üzerinde, tarihi akışa uygun sosyolojik bir evrim geçirmiş olan, Türk olarak yaratılmanın şuur ve gururuna ermiş olup, ... belli bir milli ülkü etrafında toplanmış insanların teşkil ettiği kader birliği Türk milleti dediğimiz hakikati meydana getirir.” Aynı yazıda: “Türk milleti şahsiyetinin temellerini 2 unsurdan alır: Soy ve ruh. ... Türk’ün milli şahsiyetinin kaynağı Türklük gurur ve şuuru ile İslam ahlak ve faziletidir” (Kılıç, Sayı 21:12).

Herder’in milliyetçilik yaklaşımının Rousseau’nunkine hem benzer hem de ondan ayrışan yönleri olduğu bilinmektedir. Milli karakter fikri, Montesquieu’nün yanı sıra Rousseau ile Herder’de gördüğümüz ortak kavramlardandır. Smith’e (1994: 123) göre Lord Shaftesbury’nin yazılarındaki “milli deha” fikrinden doğmuş olan “milli kimlik” veya “milli karakter” fikri, Rousseau’nun “her halkın bir kişiliğı vardır ya da olması gerekir; eğer bundan yoksunsa ona bunu kazandırmak için işe koyulmamız gerekir” ifadesinde görülmektedir. Herder “milli deha”yı, kültürel popülizmin önemli bir ilkesi haline getirmiştir (Smith, 1994: 123). Milli deha fikrinden hareketle Herder, romantik milliyetçilik yaklaşımında, otantiklik ilkesine ulaşmaktadır:

Herder için her milletin kendine özgü bir “deha”sı, düşünme, davranma ve iletişim tarzı vardır ve bizim bu biricik dehayı ve bu özgül kimliği, hasıraltı edildiğı ya da yitirildiğı her noktada yeniden keşfetmek için çalışmamız gerekmektedir; “Haydi işbaşına... bütün insanlar milletimizden, edebiyatımızdan, dilimizden sözetsinler; onlar bizizdir, onlar bizizdir, bu kadarı da kâfidir zaten.” Böylelikle yüzyılların yabancı katışıkları altında kalmış olan otantik kimliği ortaya çıkarmak için filoloji, tarih ve arkeoloji eliyle bir “kollektif kendi”nin yeniden keşfi, köklerin “etnik geçmiş”te aranması önem kazanır. (Smith, 1994: 123)

MHD'de “ulusçuluk,” “[b]ütün insanların tek ve ayrımsız bir topluluk meydana getiremeyecek ve her ulusun kendine özgü olan kültür ve geleneklere bağlı kalıp, kendi varlığını her şeyin üstünde tutarak yaşayabileceğine inanan görüş, milliyetçilik” (Akan, Sayı 31: 15) şeklinde tanımlanmaktadır ve bu tanım, Herdergil bir otantik millet yaklaşımıyla örtüşmektedir.

Ulusal temellerin gerçekten özgün olabilmesi için kökenlerinin popüler olması gerekir (Barnard, 1983: 233) diyen Herder'in burada kastettiği; ulus inşasının, özünde bir halk hareketi olduğu, tepeden inme ve seçkinci bir yapıyla oluşamayacağıdır. Herder'e göre bir devlet yok olabilir ama *Volk*, kendine özgü kültürel geleneklerinin bilincine varıldığı sürece bozulmadan kalır (Barnard, 1969: 30). Bu noktada Herder'in kültürel milliyetçiliği, anti-elitist bir tutum geliştirmektedir. Romantik milliyetçilik ile MHD'nin milliyetçi anlayışlarını yakınlaştıran bir diğer unsur, her iki yaklaşımda da ortak gördüğümüz bu seçkincilik karşıtlığı üzerinden kurulan bir folklorik/halkçı milliyetçilik anlayışdır. Herder'e göre politik reform, yukarıdan aşağı empoze edilmemeli, aşağıdan gelmelidir (Barnard, 1969: 5).

Bu noktada Herder ile MHD'nin elit karşıtı tutumları benzeşmektedir. Dergide zaman zaman gördüğümüz Cumhuriyet seçkinleri eleştirilerini de yine bu çerçevede açıklamak mümkündür.

Türk halkını müstemleke haline getiren kuyruklu kostümlü şöhrretlerden milleti kurtaramadık. ... Türkiye'de batıdan örnek alınarak kurulmuş ne kadar müessesese varsa hiçbiri halka inememiştir, halkın olamamıştır. Savaşı [İstiklal] bitiren Mehmetçik camilerde Allah'a el [işaret parmağı] kaldırırken, idareciler de şerefe kadeh kaldırıyorlardı. ... Halk ile idareciler arasındaki görüş ayrılığı, İstiklal Savaşı'nın kazandığı gün başlamış, bugün de giderek derinleşmiştir. ... İçindekini küçülten kuyruklu smokini giyince medeniyet yarışında en önde görünecektik. (Cabioglu, Sayı 3: 8-9)

Cabioglu'nun eleştirdiği batılılaşmanın yanı sıra Tanzimat ve erken Cumhuriyet elitlerinin reformları, dergideki başka yazılarda da batı taklitçiliği olarak yorumlanmıştır. Özellikle eğitim ve kılık kıyafet reformları, “batı taklitçisi, Türk milletini benliğinden uzaklaştıran reformlar” olarak değerlendirilmiştir (Hacıeminoğlu, Sayı 25: 5; Özdağ, Sayı 25: 12, 13). “Köy Enstitüsü Masalı” yazısında Turhan (Sayı 46: 11), Köy Enstitüleri'nin köylüyü gerçekten eğitip kalkındıramadığı, şeklinde Cumhuriyet elitlerinin reformunu eleştirmiştir. “Alafranga, 150 yıldan beri sözde okumuş maymunlarıdır” [“taklitçi maymunlar”dan kasıt: “baticılar, reformcular”] diyen Kabaklı (Sayı 10: 4) gibi, editör yazısı da “Ramazan ayında Rus başvekilıyla Rus vodka, İngiliz viskisi için Türk siyasetçileri” (Sayı 5: 2) diye reformları eleştirmiştir.

Adıgüzel (Sayı 10: 9) de “Beyler, Baylar yeter bu taklit, bu yabancı sistemlerden vazgeçin. Bir asırdır yabancı efendilerinize yaptığınız hürmet yeter” demektedir. Arvası’de (Sayı 15: 17) ise elit karşıtlığı “... kalem efendisi, halktan kopmuş, kafa tekâmülünden mahrum, dünya ve millet problemleri karşısında şaşkın ve ümitsiz insan tipi bizi selamete götürmez” şeklinde ifade edilmektedir. Türkeş (Sayı 24: 2) ise “Biz, eskicilerin döküntülerini kapışan, başkalarının sırtından çıkardığı elbiseleri giyerek efendiliğe kalkışan arsız aydın tipini, Türk milletinin baş düşmanı saymaktayız” diyerek batı taklitçiliğini tenkit etmektedir.

Elit karşıtlığı doğrultusunda, CHP, İsmet İnönü ve Süleyman Demirel sık sık eleştirilirken, Mustafa Kemal Atatürk konusunda dergi, daha güvenli bir alanda durmaktadır. “Türkçülüğün en büyük liderlerinden biri Mustafa Kemal’dir” diyen Özdağ (Sayı 19: 8-9), Atatürk’ün milliyetçilik ve kalkınma anlayışının, kendilerinininkiyle örtüştüğünü ima etmektedir. Bununla beraber, Özdağ (Sayı 23: 13) da anti-seçkinci ifadesinde “Kravatlı efendilerim, son bir sözüm var: Siz hep ver dediniz; ne zaman al diyeceksiniz?” diye sitem etmektedir.

Herder’in Organik ve Otantik Ulus Anlayışı

Herder, her tür merkezleşmiş güce karşıydı çünkü merkezleşme, yerel toplulukların kendine özgü kültürlerini ve geleneklerini yok edebilirdi (Barnard, 1969: 9). Herder ayrıca haneden yönetimine ve atadan miras soy-luluğa karşı çıkıyordu. Bir topluluğun tüm üyelerinin siyasi katılım hakkı konusunda ısrarcı olan Herder, doğal eşitsizliğin derecesinin hiçbir şekilde fiilen hüküm süren eşitsizlik kadar belirgin olmadığını hissetti. Bu nedenle, “sağlıklı bir toplum”un işleyiş ilkesi olarak tabiiyetten (*subordination*) ziyade koordinasyonu savunurken, yüksek derecede yatay farklılaşmayı minimum dikey farklılaşmayla birleştiren bir bütün [ulus] içindeki parçaların -herkesin bir alanda ‘usta’ olduğu, ancak hiçbirinin tüm alanlarda usta olmadığı- karşılıklı bağımlılığını vurgulamak istiyordu (Barnard, 1969: 9-10).

Herder’in, toplumu koordinasyon gerektiren organik bir bütün görmesi meselesi zaman zaman yanlış yorumlanarak tesanütçülük (biyolojik bir organikçilik anlayışı)¹⁴ ile karıştırılmıştır. Oysa Herder’in toplumun organik bir bütün olması fikri, St. Thomas’ın “tesadüfi/kazaran bütün” (*accidental whole*) fikrine dayanmaktadır. Herder’e göre bir halk (*Volk*) ya da milliyet, bedensel bir tözden ziyade bir konfigürasyondur, olayların ilişkişel bir kompleksidir;

14 Türk düşünce hayatında tesanütçülük ve örnekleri için bkz: Toprak, 2013.

asli değil tesadüfi bir bütündür (Barnard, 1983: 248). Bu bağlamda ulus, be-densel bir bütünden çok, farklılık ve çeşitlilikleri içeren otantik bir bütündür.

MHD'deki milliyetçilik tanımlarının, romantik milliyetçilik yaklaşımın-daki otantiklik meselesi ile okunduğunda, derginin milliyetçilik yaklaşımı ile *ulusların otantikliği* arasında anlamlı bir bağ kurulabildiğini gözlemliyoruz. Çoruh'un yazısı, bu bağı gösterir niteliktedir. "Milletlerin ayrı ayrı kendi özelliklerini korumaları ve bu temele dayanarak gelişmeye çalışmaları"ndan bahseden Çoruh (Sayı 3: 7), milliyetçiliğin şunları gerektirdiğinden söz eder: dil-inanç-ülkü birliği, millet fikri ve bu fikri benimsemek, vatanını sevmek, değerlere saygı duymak, gelenek ve göreneklere sadakat, görev olarak ahlak, milliyetçilik fikrine bağlı bir eğitim, tarihini bilmek, özgürlük ve egemenlik, ilerleme için milli ve dini mesnetlere dayanmak. "Biz bize benzeriz" diyen Kabaklı (Sayı 9, 7) ise "milliyetçiliğin parolası"nın "Alaturka, yani "Türk gibi olmak" olduğunu ve "görgü, tecrübe, kültür, zevk, sanat, dini inanç"ın "mil-li üslubu" meydana getirdiğini belirtir. Bu Türk otantikliğini bozan ve "bizi batıran"ın, "alafrangaya özenmek" olduğunu da yine Kabaklı (Sayı 10: 4), başka bir yazısında ifade etmektedir.

Otantiklik hususunda bir diğer vurgu, Türk milletinin kendine özgü ka-rakterleridir. Örneğin Safa'ya (Sayı 21: 9) göre "Türkler asker bir millettir." Din de bu otantik milliyetçiliğin bir parçası olarak Türkes'in konuşmasında "Türklükle İslamiyet, bin yıldan beri aynı mukaddes potada kaynamış, et-le-turnak misali ayrılması imkânsız bir hale gelmiştir" şeklinde yer almış-tır. "Millet gerçeğinin yanında din gerçeği de" olduğunu belirten Karabacak (Sayı 41: 3), Türkler'in "kendi ideolojilerini tamamlayan İslam dinine muh-taç" olduğunu tartışmaktadır (ayrıca bkz: Türkes, Sayı 32: 8; İsim-siz, Sayı 31: 5; Aksu, Sayı 31: 18).

Herderci ulus-devlet anlayışında, tekil bir güç odağı olmadığından bahset-miştim. Merkezi bir yönetim ve hükümet anlayışına karşı olan Herder, aynı zamanda uluslararası alanda da bu tarz merkezi kurumlara karşıdır. Buradan hareketle, Herder'in Aydınlanmacı bir kozmopolitanizme de karşı olduğunu söyleyebiliriz. Herder'e göre bu tarz kurumlar ("ütopik hayaletler") insanları birleştirmedeği gibi, aksine onları daha da fazla böler (Barnard, 1969: 7-8). İktidar kurumları ve merkezileşme konularında birbirinden oldukça farklı yerlerde duran Herder ve MHD, kozmopolitleşme karşıtlığında ise benzeş-mektedirler. "Enternasyonal düşünce, milliyetçi düşüncenin karşısındadır" (Karabudak, Sayı 2: 8) ifadesi, bu benzerliği örneklendirir. Kozmopolitleş-menin, "milletlerin gerileme ve yok olmasının baş sebebi" (Sayı 9: 2) olarak

görüldüğü, bir diğer ifadedir. Fakat not düşmek gerekir ki MHD'nin Aydınlanmacı bir gelişim fikrine karşı olmamalarından mütevellit, Herder'in ve MHD'nin kozmopolitanizmden anladıkları özünde başka şeylerdir.

Herdergil olmasa da romantik milliyetçilik ve otantik millet anlayışına dahil edilebilecek bir diğer başlık, “romantik (veya) uhrevi milliyetçilik” (“*messianic nationalism*”)’in ifadesi olarak görülen Fichte’nin Alman Ulusu’na Sesleniş eserinden (Moore, 2009: xi) hareketle odaklanacağım *biriciklik* ve “*messianic*” seçilmişlik fikri/algısı, MHD’nin romantik milliyetçiliğini anlamada yararlı olacaktır. Seçilmiş olma miti, daha sonra Anthony Smith’in milli mitoloji inşasından bahsettiği bölümünü ele alırken de karşımıza çıkan meselelerden biri olacak.

Seçilmiş millet algısında en çarpıcı ifadelerden birini Akan (Sayı 32: 17) “Ulu Tanrı’nın dünya hakimiyetini Türk milletine emanet ettiğine inanıyorum” şeklinde kullanırken, Zeybek (Sayı 31: 5) Türk milletini “Hz. Muhammed’in ‘ne yüce bir kavim’ diye övdüğü”nden bahsetmektedir. Türkeş (Sayı 29: 10) ise “Bugün aziz vatanımız ve büyük Milletimizin üzerinde bütün bir dünyanın gözü vardır. Eskimolardan yamyamlara kadar her devlet bu güzel ülke üzerinde emeller taşır.” demiştir. Demiral (Sayı 47: 14) da “Din tarihlerine göre Allah dünya mülkünün idaresini “Türk kanını” taşıyanlara ver”diğini iddia etmiştir. Türklerin medeniyeti yarattığını vurgulayan Aran (Sayı 7: 14), “Türkler ezelden beri var olan beşeriyet camiası içinde insanlığa, medeniyete, ilme devamlı hizmet etmiş seçme bir insan zümresidir” demektedir.

Herder’in organik Volk-devlet tasavvurundaki iyimser inançlarından biri aristo-demokratlar ve sivil eğitim (*Bildung*) meselesidir. Hanedan ‘makine’ devletinden organik Volk-devlete kademeli bir dönüşüm inancındaki Herder, bu dönüşüm sürecini, birbirine karşıt ama aynı zamanda birbirini tamamlayan iki eğilimin evrimi olarak görür: “yukarıdan çürüme” (aristokratik iktidar seçkinleri) ve “aşağıdan büyüme” (popüler katılımın artırılması) (Barnard, 1969: 8). Bu noktada, Herder, aşağıdan büyüme’nin, yukarıdan çürümenin doğal bir sonucu olmayacağı konusunda gerçekçidir ve bir eğitim gelişimi geçiş sürecinin (*Bildung*) gerekli olduğunu vurgular (Barnard, 1969: 8). Bu geçiş sürecinde¹⁵ popüler (‘Volk’çu) liderler (Herder’in ifadesiyle “aristo-demokratlar”) ulusun tüm üyelerinin, kendilerinin daha sonraki liderliklerini vazgeçilebilir kılacak siyasi olgunluk derecesine ulaşmalarına

15 Bu geçiş sürecinin nihai amacı, aristokratik yönetimden büsbütün halk yönetimine geçmek ve uluslara her çeşit vesayetten kurtulup kendi kaderini kendinin (halkın) tayin ettiği bir sistemdir. Buradan sonraki nokta Herder’de, devletin kaybolması ve ‘nomocracy’nin ortaya çıkmasıdır (Barnard, 1969: 9). Böyle bir anlayışı MHD’nin ulus-devlet yaklaşımı için söyleyemeyiz.

yardımcı olacaktır. Herder'in popüler liderleri (aristo-demokratlar), mümkün olan ilk fırsatta güçlerini devretme arzularıyla ulus içindeki evrensel yurttaşlık bilincinin kazandırılmasını hızlandırmak için her şeyi yapacakları varsayımıyla bir geçiş çözümü olacaklardır (Barnard, 1969: 9).

Herder kuramındaki 'milli ruh'u yaratmada, *aristo-demokratlar* ve eğitim meselesinin hem kısmen benzer hem de farklı olduğu bir diğer görüşü, MHD yazılarında görmekteyiz. Özellikle siyasi gücü ve liderleri konumlandıkları yer bakımından MHD milliyetçiliği Herder'den ayrılmaktadır. Yine de MHD ve Herderci kuramın seçkin-karşıtlığı görüşleri, bazen MHD yazarlarını Herdergil popüler liderlere yaklaştırmaktadır. Örneğin "Aydınlar halktan ayrı olmamalıdır" diyen Demirkan (Sayı 44: 20), devamındaki ifadeleriyle, bizi, popüler liderlik konusunda oldukça muallak bir alanda bırakmaktadır: "Gelecekte milletlere önder olacak seçkinlerin çelik gibi bir dimağa ... önüne geçilmez bir cesarete sahip olmaları lazımdır" (Sayı 44: 21). Yine, Herdergil bir liderlik anlayışından ayrılan bir diğer ifade Bahadıroğlu'nun (Sayı 19: 20) devletçi görüşlerine yansımaktadır: yazar, tarihi devirlerde Türklerin güçlü devletler kurmalarına yardımcı olan fikrin, "padişahlar Tanrının gölgesidir. Padişahına asi olanın işi rast gitmez" fikri olduğunu söylemektedir. MHD'deki liderlik yaklaşımı -aynı yazıda, Hz. Muhammed, Atatürk ve Alparslan Türkeş için kullanılan- "Başbuğluk" fikrinde görülmektedir:

Milletler bir akarsuya benzer. Nasıl ki suyun içinde var olan gizli kudret bir kanaldan geçerek bir tribüne dökülmediği zaman faydasız ise milletlerin gücü de böyledir. ... suyu kanala alan nasıl insan gücü ise milletleri kanala alanlar da Başbuğlardır. ... Milletler Başbuğlar bulmuşlardır. Bunların adı bazen Peygamber, bazen kahraman, bazen de Lider'dir. (Hacıbekirler, Sayı 10: 6)

Bu bölümde, Herder'in milliyetçilik kuramı ve MHD milliyetçiliği karşılaştırmasında inceleyeceğim son unsur, Aydınlanma'ya dair yaklaşımlarıdır. Herderci romantik kuram, açık biçimde Aydınlanma karşıtı iken MHD'nin görüşleri -Aydınlanma ve Aydınlanma karşıtlığı üzerinden değerlendirildiğinde- karmaşık bir portre çizmektedir. DID'deki Milliyetçilik ve Ülkücülük ilkeleri, ekseriyetle anti-Aydınlanmacı ve romantik bir alanda tanımlanırken; aynı tutumu, DID'in diğer ilkeleri için söylemek olası değildir.

Romantik akımın yapıtaşlarından biri, Aydınlanma karşıtı görüşleridir. Aydınlanma karşıtlığı söz konusu olduğunda, Herder, Goethe gibi Romantiklerin de kendisinden esinlendiği, "Tanrı bir geometrici veya matematikçi değil, bir şairdir" diyen ve "kendi cılız, cüzi/insani mantıksal çerçevelerini/planlarını Tanrı'ya dayatmaya çalışmanın küfür niteliğinde bir şey olduğu"-

nu (Berlin, 1999: 56) söyleyerek Aydınlanma rasyonalitesini kökten eleştiren Johann Georg Hamann'a değinmeden geçmeyelim. Doğa'nın (18. yy'daki esas anlamıyla 'yaşam'ın), insanın cılız rasyonalitesi ile tamamen keşfedilebilir, anlaşılabilir, bilinebilir bir şey olduğu zannı, Hamann'a göre oldukça ahmakça ve şok edicidir (Berlin, 1999: 56).

Berlin (1999: 7-8), Romantik akımın değerlerini ve Aydınlanma karşıtlığını, şöyle ifade etmektedir: 1760-1830 arası Avrupa'nın farklı yerlerinde Victor Hugo destekçileri (*Hugolâtres*), Goethe, Schlegel kardeşler, şair Tieck, Mme de Staël, Coleridge, Byron gibi Romantik akımı temsil eden çeşitli isimlerle ve destekçileri ile konuşsaydınız, hepsinin savunduğu hayat görüşünün -Aydınlanmanın vurguladığı değerlerin aksine- şu gibi değerler üzerine kurulu olduğunu fark ederdiniz: dürüstlük, samimiyet, ruhun saflığı, kendi hayatını bir ülkü (ideal, 'içsel bir ışık') uğruna feda etmeye hazır olması, uğruna yaşanacak ve ölünecek bir ülkü sahibi olmak, adanmışlık (ki bu adanmışlık, şehitlik mertebesine varacak bir adanmışlık da olabilir).

Herder'in Aydınlanma karşıtlığı, MHD'nin gelişme, kalkınma, sanayileşme, gençlik politikaları vb. hakkındaki yaklaşımlarında (diğer deyişle, milliyetçilik ve ülkücülük haricindeki 9 Işık ilkelerinde) karşımıza çıkmamaktadır. Aksine; millet, milliyet ve milli ruh'unu daha 'manevi' ve romantik bir alanda tanımlayan MHD'nin, benzer bir tutumu diğer alanlarda göstermediğini ve o konulardaki politika önerilerini, daha maddi/somut ve Aydınlanmacı/akılcı bir alanda tanımladığını görmekteyiz. Bununla beraber, MHD'nin "milli ülkü" sünün ve Türk milliyetçiliği tanımının, yine Berlin'in aktardığı biçimdeki bir anti-Aydınlanmacı sahada yer aldığını, uğruna yaşanacak ve ölünecek bir milli ülkü, adanmışlık gibi değerleri vurguladığını söylemek mümkündür.

MHD milliyetçiliğini oluşturan ve hem Aydınlanmacı hem de karşıt-Aydınlanmacı görüşleri yansıtan ve sıkça tekrarlanan söylemlerden biri "kendine dönüş," tür. Bu söylem, hem Aydınlanmacı/rasyonel bir *terakki*, hem de Herdergil bir *tekâmül/milletin yükselmesi ve büyümesi* anlayışını yansıtır. "Türk milletinin yükselişini iki unsurun birleşmesinde görmek gerekir. Bunlar maddi ve manevi unsurlardır. Türklük gurur ve şuuru ile İslam ahlak ve fazileti milletinin kuruluş ve yükselişinde bir temeldir" (Türkeş, Sayı 29: 10, 11) diyen dergi, bu kendine dönüş hususunu hem terakki hem tekâmül anlamındaki *yükselme* sloganında kullanmaktadır. Fakat bu kalkınma anlayışı dergi yazılarında hem Herdergil bir yükselme hem de -Herder'den farklı olarak- Aydınlanmacı bir terakki (*progress*) manasında kullanılmaktadır. Bu yönüyle hem Herder'in gelişim yaklaşımına uymakta hem de kısmen ondan ayrılmaktadır.

“Türk milletinin kalkınması için her şeyden evvel Türk milli benliğine, milli varlığına dönməsi lazım” diyen Türkes (Sayı 36: 9), milli varlık ve benliği yine manevi bir alanda bırakıp tanımlamazken; “Toplumculuk ilkesine gönül verenler için Türk milletinin kalkınması yüce bir ülküdür. ... Türk toplumunu kalkındırmak için yola koyulanlar bir taraftan endüstri alanına önem verirken diğeryönden de tarım devrimini gerçekleştirmek zorundadırlar” (Hacıbekirler, Sayı 5: 16) ifadesinde ise daha somut bir politika alanına işaret edilmektedir. “Türk milleti de Türklük şuuruna erdiği gün, büyüklüğüne dönmüş olacaktır” (Cebeci, Sayı 29: 23) söyleminde, *Türklük şuru* ifadesindeki soyutlama, şu yazıda da benzer bir tutumda ve romantik bir alandadır: “Türk milletinde öldürülen milliyetçilik şuur ve gururu ile İslam ahlâkı tekrar teessüm etmezse, millet olarak ilerlemeğe imkân yoktur. Bu iki temel olmazsa Türk milletinin yükselme binası inşa edilemez” (Işın, Sayı 5: 12).

Arvasi'nin (Sayı 15: 16-17) gelişme/terakki, modernleşme ve medenileşme anlayışı, derginin geri kalanından kısmen ve Herdergil bir anlayıştan ise oldukça ayrı düşerken Kabaklı (Sayı 6: 6) tekâmül ve terakkiyi harmanlayan yazarlardandır: “Tabiatta kökten değişme diye bir şey yok, olgunlaşma, tekâmül var. ... Cemiyet de öyledir. İlimle, sanatla, akılla yönetirseniz gelişir, kalkınır. Kötülükleri, gerilikleri ayıklar, iyi ve yüksek taraflarını muhafaza eder. Bu korunan şeyler, din, dil, ahlak, kültür esaslarıdır.” Dergi, eğitim ve yatırım alanında da birtakım somut önerilerde bulunmaktadır. Türkes (Sayı 30: 11), “Türkiye'nin az zamanda kalkınması için seçkin kabiliyetlerin müteassıs zümre olarak yetiştirilmesi daha faydalıdır” derken, ilkokula yapılacak yatırımın, üniversiteye, teknik eleman yetiştirmeye ayırması gereğinden çünkü ilkokul, liseden mezun olanların işsiz kaldığından bahsediyor. Yine sanayileşme ve teknoloji alanlarında “Türk'ün atom ve füze çağına girmesini ... istiyoruz” (Karabacak, Sayı 23: 11) diyen pozitivist yaklaşımlar romantik alandan uzaklaşırken; kalkınma ve “kendine dönüş” konusunda dergide farklı ve Herder'e yakınsayan yazılar da var. Örneğin: “İlim önemli, insan aklı önemli. Ama insan aklının da sınırı var. ... İnsan, bir maymun cinsi değil” (Kılıç, Sayı 19: 22). Tüm bunlarla beraber, yine de MHD'nin somut önerilerde bulunduğu alanlarda bile bunu, Aydınlanmacı perspektiften değil, zaman zaman popülist bir söylem olarak kullandığı da şu ifade de özetlenmektedir: “100 milyonluk Atom Çağı Türkiyesini kuracak olan ... yakın gelecekteki iktidarımız,” ve “Türkiye'nin toplumsal gerçeklerini ve Türk ırkının milli hedeflerini göz önünde bulunduran ve modern ilmi, tekniği ... kabul eden bir milli doktrine ihtiyacımız var” (Aksoy, Sayı 30: 21).

Herdergil kültürel milliyetçilik anlayışında, *Volksgeist* oluşumu ve devamlılığının sağlanmasında, milli mitolojiler ve sembollerin inşası ayrı bir önemdedir. Sonraki bölümde, MHD'nin kültürel milliyetçiliğindeki mitolojik ve sembolik unsurları inceleyeceğim.

MHD'nin Milli Mitoloji İnşası ve Milli Sembolizmi

Neden mitolojiler (modern çağda) yeniden diriltir, güçlenir? Bu mitolojiler kültürel milliyetçiliği anlamada neden önemlidir? Smith (2002: 258) şöyle açıklar: “Mitoloji ve sembolizm her zaman ‘harita’ ve ‘ahlak’ değerleri sağlar, günümüzde bir kez yeniden inşa edildiklerinde ve modern ihtiyaçları karşılamak için yeniden yorumlandıklarında, etnik mitolojiler ve ulusal sembolizmler, modern ulusların haritalarını ve ahlak değerlerini oluşturabilir.” Yanı sıra, “modern dünyanın karışıklığı ve köksüzlüğü içinde etnik mitolojiler ve sembolizmlerin ortak mirası restore edilebilir, bize ve başkalarına ‘biz kimiz’ sorusunu açıklayabilir” ve bunu “otantik olarak neyin ‘bizim’ neyin yabancı olduğunun açıkça sınırını çizerek yapar.” Yine, “etnik milliyetçilikler ulusun hayat hikâyesinin örnek kişilerini ve önemli anlarını yücelten ve anılarını canlandıran kendi ritüelleri ve kutsal pratiklerini, bayramlarını ve kutlamalarını, anılarını ve abidelerini, geçit törenlerini ve hac gezilerini yaratır” diyen Smith (2002: 258), milliyetçiliğin sadece ideolojik-politik bir yaklaşımdansa romantik ve kültürel alanda değerlendirilmesinin önemine de şu şekilde dikkat çeker:

Milliyetçi bir dil ve sembolizm, bir ideoloji veya ideolojik bir hareketten daha genişdir; çoğunlukla sloganlar, fikirler, semboller ve seremoniler aracılığıyla bu ideolojiyi muhayyel bir nüfusun geniş kesimlerinin «kitlese duyguları»yla bağlantılandırır. Milliyetçi dil ve sembolizm, aynı zamanda gerek seçkinler gerekse daha geniş tabakalar arasında daha umumi özlem ve duyguları birbirine bağlayarak hem bilişsel hem de dışavurumsal boyutları kuşatır. Özerklik ve sahiçilik [otantiklik] kavramları ile özgüven ve doğal topluluk sembolleri (örneğin direniş olaylarıyla ilgili müsamereler veya peyzaj sembolleri ve tarihsel anıtlar ya da yerel ürünlere, sanatlara dair semboller veya spor müsabakaları) bilişsel ve dışavurumsal yanların iç içe geçtiği örneklerdir ve yaygın olarak yaşanan duygu ve özlemleri birbirine bağlar. (Smith, 1994: 120)

Smith (2002: 245), ulusal mitoloji veya etnik köken ve soy mitinde bir dizi tipik motif bulunabileceğinden bahseder. Bunlar: i) zamandaki başlangıç miti (topluluğun ne zaman ‘doğduğu’; ii) mekândaki başlangıç miti (topluluğun nerede ‘doğduğu’); iii) soy miti (kim bizi doğurdu ve nasıl onun soyundan geldik); iv) göç miti (nereleri aşır geldik); v) kurtuluş miti (nasıl özgürleştik); vi) Altın Çağ miti (nasıl büyük ve kahraman olduk); vii) çöküş

miti (nasıl bozulduk ve fethedildik/sürgün edildik); ve viii) yeniden doğuş miti (eski şanlı günlerimize nasıl dönebiliriz).

Bahsedilen mitleri, MHD'nin milliyetçilik anlayışını yansıttığı yazıları, sloganları ve sembollerinde sıklıkla görüyoruz. Örneğin, Türk milletinin “başlangıç miti” olarak, Türkeş'in oldukça romantik Büyük Kurultay konuşmasında, Türk milletinin hayatının “insanlık tarihi kadar eski” olduğunu ve kendilerinin “yeni bir ahlak, yeni bir maneviyat, yeni bir iktisat davasını temsil” ettiğini belirtip ekliyor: “içimizde Tanrı Dağından taşıdığımız Ergenekon settini eriten ateş, gönlümüzde, zihnimizde Hira Dağından doğan güneş ışığı var” (Sayı 32: 13-14). Bir başka yazıda, “Biz 900 küsur yıllık tarihi olan Türkiye'nin kuruluşunda ve bugüne kadar yaşatılmasında, İslamiyet imanı ve faziletini, Türklük şuuru ile birlikte temel yapmış olan bu milletin çocuklarını batılı veya doğulu diyerek ... ayırım yapmaksızın eşit saymaktayız” (Sayı 15: 4) derken, aynı yazıda Türkiye'nin ve Türk milletinin kuruluşunun 1040 yılı olarak kabul edildiği belirtiliyor (Sayı 15: 5). Oyrakoğlu (Sayı 15: 21) ise “Kökenimiz, tarihin karanlık çağlarına kadar uzanıyor” derken, Kılıç (Sayı 19: 22)'in söylemi de “Biz tarihe sığmayacak kadar eski bir milletiz”dir.

Türk milletini tanımlarken, “öteki” kimlikleri tanımayan ifadeler de yine bu mitlerin hareket sahasını belirliyor. “Türkiye’de, Türk, Kürt, Laz, Çerkez, Arnavut vs. gibi isimler ile anılan vatandaşlarımız, ayrı ayrı varlıklar olmayıp hepsi Türk Milletinin öz evlatlarıdır. ... Kürtler, Türk’ten ayrı bir millet değildir” (Sayı 15: 5). Farklı etnik kimliklerin aslında Türk olduğu vurgusu da dergide sıkça yapılıyor. Örneğin, “Laz diye bir şey yok, herkes Türk. Lazi Kafkasya’ya yerleşmiş eski bir Türk kavmidir.” (Özkazanç, Sayı 15: 8) veya “Kürtler özbeöz Türktürler” (Tanık, Sayı 17: 22). Kürtler aslında Türktür, Türkmen’dir diyen Eröz, (Sayı 7: 11-12), “Kürt kelimesi, Kürt kavmi denilen Kurmanç'lara mahsus olmayıp, Türkler tarafından boy, aşiret, oymak adı olarak kullanılmış ve Türk dilinde süpürge otu, kayın ağacı, ayva anlamlarına gelen bir kelimedir” iddiasındadır.

Kültürel milliyetçilik anlayışının temsil edildiği bir başka önemli unsur, dergideki sembollerdir. Dergi kapaklarında ve yazılarda yer alan semboller: üç hilal, “9” ışık, bozkurt, parti adının CKMP'den MHP'ye değişmesi ve “Tanrı Türk’ü korusun” (Serdengeçti, Sayı 13: 23; Türkeş, Sayı 13: 5), “Ey Türk, titre ve kendine dön” (Sayı 14: 7; Yalçın, Sayı 14: 11), “Türk’ün Türk’ten başka dostu yok.” (Oral, Sayı 24: 16) “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız” (Serdengeçti, Sayı 22: 11; Sayı 14:13) gibi bazı sembolik sloganların tekrarıdır.

Kolektif hafıza oluştururken sembol ve sloganların sıklıkla tekrar edilmesi, Leerssen (2010: xix)'in “anımsatıcı süreklilik” (*mnemonic continuity*) kavramı üzerinden de anlamlandırılabilir. Leerssen (2010: xix), sembol ve sloganların sürekli tekrarının, kültürel hafıza -veya başka bir deyişle, milli bellek- inşasında, Ann Rigney'in “kıtlık ilkesi”nden¹⁶ kaynaklanıyor olabileceğini sürmüştür. Aslında bu “geçmiş” o kadar “kalabalıktır” ki, Rigley'nin kıtlık ilkesi olarak tanımladığı şeyin sonucu olarak, tek ve aynı hatırlama noktası, artan sayıda tarihsel anılarla donatılabilir ve milli kültür inşasında, tarihsel olarak çok işlevli hale gelebilir (Leerssen, 2010: xxi).

Üç hilal sembolü, ilk kez derginin 16. Sayısında (s.12) kullanılmış, derginin amblemi olarak ise 1967 yılı, 17. sayısında duyurulmuştur. Bu sembol, Nazizmin gamalı haçına benzetildiğinden (Sayı 17: 2) dergi ve parti ağır eleştiriler almış, bu eleştirilere yanıt olarak: “Biz Türkes'i Hitler ile karşılaştıran mantığa 'Hayır' diyoruz. Bu ... küçültücü bir benzetidir. Onlar ... beyinlerine incek yumruğun, Hitler'inkinden daha sert olduğunu, hissettikleri zaman anlayacaklar” (İsimsiz, Sayı 17: 2) denmiştir. Yine bu eleştirilere cevaben dergi, üç hilal ambleminin, üç kıtaya hâkim Türklerin Osmanlı geçmişini ve İslam öncesi Türk devletlerinde üç devlet otoritesini -han, dini otorite, Kayzer- simgelediğini bildirmiştir (Sayı 18: 3). Hilallerin yönünün sağa dönük olmasını ise sağcı bir parti olan CKMP'nin siyasi görüşünü yansıtmaması ile açıklanmaktadır (İsimsiz, Sayı 18: 3). Üç Hilal'in ve Hilal içinde Kurt sembollerinin aynı zamanda Türk-İslam sentezini de yansıttığı (İsimsiz, Sayı 33: 2) ifade edilmiştir. Benzer şekilde, “9” da yine sembolik bir anlam taşımaktadır. Türkes, 9 Işık ilkelerindeki 9'un, “Türklerce daima kutsal sayılmış bir rakam” olduğunu ifade etmiştir. (Türkes, Sayı 29: 10)

Üç Hilal, MHP'nin amblemi olarak ise 32. Sayıda kesinleşip duyurulmuştur¹⁷. Fakat, daha önceki sayılarda bahsi geçen ve gamalı haç'a benzetilen 3 Hilal sembolü, muhtemelen daha önce gelen “Nazi” benzetmeleri sebebiyle, “mehter takımlarındaki bayraklardaki hilaller gibi dizilecektir” (Sayı 32: 3) diye duyurularak uçları sağa bakan ve biribinden ayrı duran 3 hilal şekline dönüştürülüyor.¹⁸

16 Tarihi anlamları sayıca sınırlı olmasından ötürü, milli sembolizm alanında her bir milletin ulusal tarih inşasındaki söylemlerde bir 'an'ın birden fazla defa ve birden farklı şeye referans olarak kullanılması. Diğer deyişle, gerçekte, dolaşımdaki tüm tarihsel referansları karşılamaya yetecek kadar gösteren yoktur (Leerssen, 2010: xxi).

17 9 Şubat 1969 Adana Kurultayı ile, CKMP, MHP'ye dönüşüyor, bunun sonucu da 3 Hilal, yoğun parti içi çekişmelerden sonra, Partinin amblemi oluyor.

18 Üç hilal üzerine parti içi çekişmeler ve kurultaydaki kavgaların ayrıntısı için bkz: Karabacak (2011).

Milli sembolizm yaratmada bir başka mitin “Altın çağ miti” yani “nasıl büyük ve kahraman olduk” vurgularının yapıldığı söylemler olduğunu belirtmiştim. Smith’e (2002: 248) göre altın çağ mitinin millet inşasında başarıları, modern milliyetçi tarihçilerin altın çağ kahramanlarına sağladığı suni otantikliğin, ulusun üyelerine bir tahayyülü -anlatılan mitteki kahramanın nitelik ve eylemlerini yeniden başarıma arzusunu- harekete geçirmek kabiliyetinde yattığından ileri gelmektedir. Ulusun temel unsurları olarak sayabileceğimiz ve milliyetçi sembolizm alanındaki -özerlik, kimlik, milli deha, otantiklik, birlik ve kardeşlik gibi- kavramlar, birbiriyle ilintili bir dil ya da söylemi biçimlendirirler (Smith, 1994: 126). Bu sembol ve kavramlar, “tarihi bir kültürü haiz fertlerce müştereken paylaşılan ayırdedici adet, gelenek, üslup ile [milli bir] *davranış ve duygu tarzlarını* oluş” turan milli sembolik alana işaret eder (Smith, 1994: 126, vurgu eklendi). Milli sembol ve seremoniler “Durkheim’ın tarif ettiği duygusal niteliklere sahip” olagelmışlerdir ve milletin her üyesi bu sembol ve seremoniler yoluyla “topluluğun yaşamına, duygularına ve erdemlerine katılır ve kendini bunlar aracılığıyla [kendini] topluluğun kaderine yeniden yeniden vakfeder” (Smith, 1994: 127) çünkü Herder’e göre de mitler, efsaneler ya da dini inançlar, kolektif kültürlerin dokusuna ve ortak düşünme ve hissetme alışkanlıklarına derinlemesine yerleşmiştir (Barnard, 2003: 11)

Milli ruhun oluşturulması ve devamlılığının sağlanmasında altın çağ söyleminden faydalanan MHD, bu söylem içerisinde “millet karakteri,” ve “İslam” gibi vurgular yapmıştır. Herder de, halkın kolektif kimlik duygusunu ve öz farkındalığını derinleştirmede dinin etkili olduğundan bahsetmiştir (Barnard, 1983: 234). Örneğin Sançar (Sayı 9: 8) “Türkler, dünya üzerinde asri manada milletlerin meydana gelişinden çok önce bu karaktere [millet karakterine] sahip olmuş bir millettir.” derken, Karabacak (Sayı 41: 2), “Billhassa İslamiyet’i kabul ettikten sonra tam bir bütünlüğe kavuşan Türk milleti ruh ve madde dengesini kurarak altın devirlerinin zirvesine çıkmıştır” demiştir.

Altın Çağ mitinden sonra Smith (2002: 245)’in aktardığı diğer iki mit, çöküş miti (“nasıl bozulduk ve fethedildik/sürgün edildik”); ve yeniden doğuş miti (“eski şanlı günlerimize nasıl dönebiliriz”) idi. Her iki sorunun cevabını MHD, DID’in Ahlakçılık ilkesinde veriyor. Mealen, “Türk milleti, Türk gençleri, Türk kadını neden bu halde?” sorusuna cevabı, kentleşme ve şehirleşmenin getirdiği yabancılaşmayla gelen ahlaki çürüme olduğunu söylerken, “fazilet ve ahlakımızı nasıl geri kazanabiliriz ve eski güçlü Türk milleti olabiliriz”in cevabını köycülük, ahlakçılık ve toplumculuk ilkeleriyle veriyor.

Ahlakçılık, Köycülük ve Uluslaşma

Derginin ahlakçılık anlayışında karşımıza çıkan en önemli ve sık vurgu, kentliliğe karşı kırsallığın ve köy ahlakının yüceltilmesidir. Bu yüceltme MHD'nin ahlak anlayışını ve bu anlayış üzerinden kurguladığı millet tanımını da yakından ilgilendirmektedir. Köyün ve köylü ahlakının yüceltilmesi, şehirleşmenin ahlaki çürüttüğü yaklaşımları, romantik milliyetçilik yazınında da yer almaktadır. Köycülük ve romantizm ilişkisini anlamada “doğanın uluslaştırılması” fikri karşımıza çıkan önemli bir husustur. Bu fikir, romantizmin Aydınlanma karşıtı görüşüyle de aynı doğrultudadır. Aydınlanma'nın “insan aklının doğaya egemen olması” görüşündense “[onun] doğayla özgülleşmesine öncelik veren romantikler, Aydınlanma'nın ötesinde bir” toplum anlayışını benimserler. Romantizm, “Aydınlanmacı ve kentsoylu elitist modern toplum eleştirisi” getirirken “doğanın ve köy egzotizminin kültürel derinleşmesi”ni savunur (Ateş, 2021: 48). Aydınlanma rasyonalitesinin aksine Romantizm, “milliyetçiliği, doğa ve köyle barıştırmaya çalışır” (Ateş, 2021: 56). Kent hayatının getirdiği *yabancılaşma* sorunu da bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu yabancılaşma sorunu, MHD'nin ahlak ve köycülük anlayışını da şekillendiren temel meseledir.

MHD'nin Türk milliyetçiliğinde İslam ahlaki hatırı sayılır bir ehemmiyettir çünkü bu anlayışa göre Türk ahlakı, İslam ahlak ve değerlerine dayanmalıdır. DID'de ahlakçılık, gelenekleri ve onu koruyup yüksek varlığına eriştirecek olan Türk Milleti'nin ruhu ile uyumlu ilkelere dayalıdır (Sayı 17: 19). Ahlaki ilkeleri vurgulama amacıyla dergi, gençlerin cinsel sorunları, evlilik, ahlak, giyim tarzı, toplumsal cinsiyet rolleri ve doğum kontrol gibi bazı sosyal konulara odaklanır. Dergi, aile duygusunun kaybedilmemesi ve toplumun esenliği için gençlerin erken yaşta evlenmesi gerektiğini ifade eder. Metropol şehirler, ekonomik sorunların sebeplerinden ve gençlerin erken evlenmesinin önündeki engellerden biri olarak görülür. Bu yüzden, üniversite öğrencisi olup evlenmek isteyen öğrencilere finansal kredi verilmesi önerilir (Sayı 4: 13). Büyük şehirler aynı zamanda ahlaki değerlerin ve geleneklerin de çökmesinin kaynaklarından görülür: “Köylü gençler cinsel meseleleri konuşmaktan utanırken, kentteki gençler bu meseleleri konuşmaktan haz duyuyorlar” (Sayı 5:17). MHD'ye göre bu yaşam tarzları, Türkler'in örf, adetlerine ve ahlak anlayışına aykırıdır.

“Romantik milliyetçi söylemlerde köylüler, doğanın uluslaşması ile kendilerinin yurtsever bir vatandaş olmaları için romantik milliyetçi söylemin bazen öznesi, bazen de nesnesi olmuşlardır” (Ateş, 2021: 53). Doğanın uluslaşmasını Smith (2002: 243) şöyle ifade eder:

Geri dönen entelijensiyanın ve orta sınıfın kültürel bir isteği de şehir yaşantısının rekabetçi bireyselleşmesine ve maddiyatçılığa bir çare olarak 'doğal' hayat ve kır yaşantısı ile temsil edilen ruhsal bütünlüğe karşı duyulan arzudur. Entelijensiyanın kentli popülizminin çeşitli görünüşleri vardır: sıradan insanın ve köylü hayatının yeniden keşfi; insanın doğal yerleşimi olan tarlaların, ırmakların ve ormanların yeniden keşfi; saflığın ve doğruluğun vücut bulduğu kırsal folklorla dönüş. (Smith, 2002: 243)

Türkeş (Sayı 22: 8), "Türk milletinin temeli Türk köylüsüdür" derken belki de bu tarz bir köylünün uluslaşması fikrine sahipti. MHD'de köy, iyi ve ahlaklı olanla özdeşleşirken; kent dejenere, ahlaksız olanla eşleştirilmiştir (Sayı 5: 17). "Kentte cinsel ahlaksızlıklar yayılıyor. ... [Bu yüzden] gençlere iş imkanı ve krediler sağlanarak, bir an evvel evlendirilmeli" (İsimsiz, Sayı 5: 17), "üniversite öğrencilerine evlilik bursu" verilmelidir (İsimsiz, Sayı 5: 18).

Not etmek gerekir ki MHD'nin köycülük anlayışı -ulus devlette konumlandıkları yer bakımından -Kemalist bir köy ve köycülük anlayışı ve kurumlarıyla aynı değildir. MHD içindeki Arvası (Sayı 15:16) gibi bazı yazarlar, kalkınma söz konusu olduğunda, sanayileşmeyi köye tercih ettiklerini, belirtmiştir.

Ahlak meselesi genellikle gençlik ve evlilik üzerinden tartışılmıştır. Yine ahlak içerisinde ele alınan diğer iki önemli mesele kadın ve doğum kontrol meseleleridir. Buna göre, "Kadın, ana ise kutsaldır, ahlaklıdır. Sadece kadın ve dişi ise ahlaksızlık yolundadır" (Oral, Sayı 13: 8) ifadesi de kadına biçilen roller bakımından net bir duruş sergilemektedir. Sosyal sorun olarak bahsedilen bir diğer mesele ise doğum kontrolü meselesidir. Türk ırkının ve milletinin devamlılığı ve "100 milyon Türk" ülküsüne ulaşmak için, Türkler doğum kontrolü kullanmamalıdır (Yılanlıoğlu, Sayı 31: 9; Tuncay Sayı 13:13; Türkeş, Sayı 23: 7). "Doğum kontrolü aslında Türk Milletinin varlığına, geleceğine ve Türk neslinin istikbaline bir ihanettir, bir suikastir. ... doğum kontrolü hem İslamiyete ve hem de milli çıkarlarımıza aykırı olduğu gibi ilme de aykırıdır." (Türkeş, Sayı 22: 8) Ekseriyetle kadın üzerinden tanımlanan ahlaki gerekliler ile kadın-erkek ilişkileri de yazılara şu şekilde yansımaktadır: "Demirperde memleketlerinde ... kadını kadın olarak değil, erkeğe eşit sayan ... düzen kadını iktisadi özgürlüğüne kavuşturduğunu savunurken, onun en büyük ideali olan aile kurma zevkini almıştır." (Sayı 6: 17). "Erkekler ahkâm, kadınlar da ahlak temelini atarlar" (Oral, Sayı 13: 11). Modernleşmenin ve kentleşmenin yol açtığı sorunlardan kaçmak için dergi yazılarında önerilen çözüm yolu, yine, "kendine dönüş," ("yani Batı özentisi olmamak, dejenere olmamak")tür ve bu kendine dönüş "milli ve dini müesseselerle sağlanabilir" (Bahadıroğlu, Sayı 15: 7).

Nasyonal Sosyalizm mi, Balkan Harbi mi?

MHD'nin milliyetçilik kavramsallaştırmasını, romantik milliyeçilik bağlamında inceledim. Bu teorik çerçevenin dışında ve fakat MHD milliyetçilik tanımını anlamada çok büyük önemde olan derginin son 8 sayısındaki iki meseleyi, bu bölümde kısaca ele alacağım: i) Nasyonal Sosyalizm tartışmaları¹⁹ ve ii) isimsiz yayımlanmış olan Balkan Harbi dönemi yazıları. Romantik milliyetçiliğin manevi alanının dışında, MHD milliyetçiliğini anlayabileceğimiz iki büyük tarihi etki ancak bunlar olabilir, kanaatindeyim.

Derginin Ekim 1970'teki 51. Sayısından itibaren 52, 53 ve 54. sayılarının tümünde MHD, "Nasyonel Sosyalizm doktrinini inceleyeceğiz" diyerek dört sayının tamamını; Hitler, Hitler'in söylev ve yazıları, Nasyonel sosyalizm programı, ideologlarının ve subaylarının yazılarının çevirilerine ayırmış ve kapak fotoğraflarında Hitler'e ve Nazi yönetimine ait fotoğraflara (Sayı 51. Kapak: Hitler'in askerleri; Sayı 52 Kapak: Hitler büstü; Sayı 53 Kapak: Nazi üniforması giymiş adam; Sayı 54: Nasyonal sosyalist kitleler ve askerler) yer vermiştir. 51. Sayı, s. 3'te, Hitler'in 1937'deki Nuremberg Parti Kongresi'ndeki konuşmasına yer verilmiş. Her ne kadar 51. Sayının giriş sayfasında derginin bu sayıdan itibaren "dünyada şimdiye kadar uygulanan ve tarihin derinliklerine bir daha ortaya çıkmamak üzere batan doktrinleri incelemeye başla"dığını söylese de; faşizm ideolojisine ayrılan bu geniş yer ve önem, MHD için ırkçılık ve faşizm tartışmalarını da doğal olarak beraberinde getirmiştir. (Hatta bu önem o kadar büyüktür ki, 53. Sayı sonunda, Nasyonal Sosyalizm programının farklı yıllardaki baskılarına ve önsözlerine de yer verilmiş.) Öte yandan, dergi koleksiyonunun tamamı ayrıntılı incelendiğinde, MHD'nin milliyetçilik tasavvurunun, Nazizm'den daha çok, Balkan Harbi dönemi Türk milliyetçiliğinden esinlendiğini söylemek mümkün. MHD'nin nasyonal sosyalizmi anlama biçiminin de -masum olmasa da- hayli yüzeysel²⁰ ve 'teknik' kaldığını, bu programı gündeme getirmesinin altındaki sebebin, bu programda belirtilen ekonomi ve din yaklaşımlarının, -örneğin- İslam'la uyumlu ve alternatif bir ekonomi, gençlik ve kalkınma modeli sağlayıp sağlayamayacağının bir denemesi²¹ olabileceği kanaatindeyim.

19 Nasyonal Sosyalizm vurgusu dikkat çekmektedir. 3. Sayı'dan itibaren neredeyse tüm sayılarda Adolf Hitler'in Kavgam kitabının reklamı yapılmıştır (bkz: Sayı 3: 11; Sayı 15: 23), Hitler'in bir yazısına yer verilmiştir (bkz: Hacıbekirler, Sayı 3: 10-11).

20 51. Sayı, s.11'de, Protestan birinin şiirindeki ifadenin "Allah" şeklinde çevrilmesi de bu naifliği yansıtan küçük bir ayrıntıdır.

21 Örneğin Sayı 54'te, "Hitler Gençliği Teşkilatı Matbuat Şubesinden Dr. Kromer"ın yazısında (ss. 5-8), "Hitler Gençlik Teşkilatı"ndan ayrıntılı bahsedilmesinin ardından aynı sayıda İbrahim Kafesoğlu'nun "Türk Gençinin Vazifesi" yazısı (ss.14-15) yer alıyor.

Sayı 55, 56, ve 57-58'de, Türkçülük ve Türk milliyetçiliği ana temalı yazıların tümünün isimsiz yayınlandığını ve yayın yıllarının Hicri takvime göre atıldığını görmekteyiz. Yazıların tarihleri Miladi takvime dönüştürüldüğünde Balkan Harbi dönemine denk düşmesinden ve yazıların içeriğinden hareketle, bu yazıların Mehmet Ali Tevfik (Yükselen)'e ait olduğunu tespit etmiş bulunmaktayım²². Bu dergi sayılarının yayınlandığı dönem ile, Tevfik'in Balkan Harbi yazılarını içeren "Turanlı'nın Defteri" kitabının, MHD'nin yayınevi olan Milli Hareket Yayınları'ndan çıktığı yıl (1971) örtüşmekte ve bunun da bu yazıların MHD'de yayınlanmasında etken olduğu kanısındayım.

Yine bu sayıların (55-58) kapaklarında kullanılan resimlerin (Sayı: 55 kapak: Tank üstünde iki asker, Sayı 56 kapak: Mehteran Takımı; Sayı: 57-58 Kapak: Türkes'in Hindistan veya Pakistan Müslümanları'yla çekilmiş fotoğrafı), hem derginin hem de Balkan Harbi döneminin birlik çağrısı ve Türkçülük anlayışından esinlendiğini söylemek mümkün olabilir.

MHD'nin Türklük ve Türk milliyetçiliği anlayışının, Balkan Savaşları döneminin Türk milliyetçiliğinin izlerini taşıdığı, çıkış noktasının yine bu savaş döneminin siyasi ve duygusal reflekslerini yansıttığı, yukarıda da bahsettiğim gibi derginin son sayılarında (55-58) isimsiz olarak yer alan Mehmet Ali Tevfik (Yükselen)'in Balkan Harbi dönemi yazılarından anlaşılmalıdır. Bu dönemin, milliyetçi refleksleri uyandırmada ve devamındaki Türk milliyetçiliği anlayışlarını beslemede, sadece siyasi olarak değil matbuat dünyasında da (bilhassa dönemin dergileri aracılığıyla) gözlemlenmektedir. Bu bağlamda MHD'de isimsiz olarak yer almış Mehmet Ali Tevfik yazılarının, aynı dönemin, Aksakal (2018) çalışmasında ele aldığı Büyük Duygu dergisi ve Ahenk gazetesi yazılarındaki (intikam duygusu, gibi) bazı temalarla benzerlikler gösterdiği gözlemlenmiştir.

Sonuç

Sondan başlayacak olursak ilk çıkarım, Balkan Savaşları sırasında ve hemen sonrasındaki entelektüel ve duygusal havanın, halef Türkçülük ve Türk milliyetçiliği anlayışları üzerindeki sosyo-psikolojik etkisi, MHD örneğinde de bilhassa derginin son sayılarında görülmektedir.

Herdergil bir romantik milliyetçilik kuramı çerçevesinde değerlendirilen MHD yazılarındaki milliyetçilik ve millet tanımlarında sık beliren milli şuur ve milli ruh kavramlarının işaret ettiği duygusal ton ve bunun yanı sıra otantiklik vurgusu, elit ve kozmopolitizm karşıtlığı, doğa ve köy/cü ide-

²² Bu tespit, Birinci (Ocak 2018) sayesinde mümkün olabilmıştır.

alizmi, kültür ve dil vurguları ile dergide kullanılan semboller bakımından Herder'in romantik millet ve milliyetçi tanımlarını yansıtırken; dergideki ilimcilik, ekonomi, teknoloji, endüstrileşme gibi diğer başlıklar, bu kültürel milliyetçilik anlayışı ile açıklanamamaktadır. Bu bulguların işaret ettiği önemli mesele, milliyetçilik yazınında hem geleneksel (devlet ve tarih-odaklı) milliyetçilik kuramlarının hem de kültürel milliyetçilik (kültür ve cemi-yet odaklı) yazınının birlikte kullanılması, MHD gibi görece daha kompleks (dinin milliyetçilikle; milletin çokkimliklilikle iç içe geçtiği, gibi) unsurları barındıran millet ve milliyetçilik vakalarını anlamlandırmada daha kapsayıcı ve bütüncül bir yaklaşım sunacağıdır.

Bu çalışmada Herder'in romantik milliyetçilik çerçevesi, derginin kültürel milliyetçilik bakış açısını açıklayıcı bir çerçeve olarak kullanmakla birlikte, bu çerçevenin, dergi kadrosunun politik milliyetçiliği ile oldukça zıt yaklaşıma sahip olduğunu not etmek gerekir. Örneğin otorite, siyasi kurum olarak devlet, bireysel özgürlüklere bakış açıları ve hatta muhafazakarlık içerisinde durdukları yerler bakımından Herder romantizmi ile MHD kadrosu oldukça farklıdır.

Kaynakça

- Aksakal, M. (2018). *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*. (2. Baskı). Ebru Kılıç (çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ateş, A. E. (2021). *Kazma-Kürek, Defter-Kitap: Köy Enstitüleri, Sekülerizm ve Romantik Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barnard, F. M. (ed.). (2003). *Herder on Nationality, Humanity, and History*. Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen's University Press.
- Barnard, F. M. (1983). "National Culture and Political Legitimacy: Herder and Rousseau." *Journal of History of Ideas*, 44(2): 231-253.
- Barnard, F. M. (ed. and trans.). (1969). *J. G. Herder on Social and Political Culture*. Cambridge University Press.
- Berlin, I. (1999). (2. ed.). *The Roots of Romanticism*. Henry Hardy (ed.). New Jersey: Princeton University Press.
- Birinci, A. (Ocak 2018). "Mehmet Ali Tevfik Yükselen," *Türk Yurdu Dergisi*, Yıl 107, Sayı 365.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hroch, M. (2007). "National Romanticism." In: Balázs Trencsényi and Michal Kopeck (eds.). *Discourse of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770 -1945): Texts and Commentaries Volume II, National Romanticism: The Formation of National Movements*. (trans. D. Paton). Central European University Press.

- Hutchinson, J. (2013). "Chapter 5: Cultural Nationalism." In: *The Oxford Handbook of the History of Nationalism*. John Breuilly (ed.). pp. 75-94. Oxford University Press.
- Karabacak, A. B. (2011). *Üç Hilâl'in Hikayesi*. İstanbul: Bilgeoğuz.
- Kaynar, M. K. (ed.). (2017). *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*. İstanbul: İletişim.
- Laclau, E. (2001). "Democracy and the Question of Power," *Constellations*, 8: 1.
- Leerssen, J. (2013). *Romantik*. Aarhus University Press.
- Milli Hareket Dergisi Koleksiyonu*. 1 Kasım 1966 - Aralık 1974. (58 sayı ve 8 özel sayı), İstanbul. *MilliyetciDergiler.org*. Erişim tarihi: 3 Aralık 2022.
- Moore, G. (ed.) (2009). *Fichte: Addresses to the German Nation*. Cambridge University Press.
- Öznur, H. (1999). *Ülkücü Hareket, Cilt 4*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Sanlı, F. S. (2023). "Religion and Ideology: Transformation of Turkish Nationalism from Republican Peasants' Nation Party to Nationalist Action Party." *Amme İdaresi Dergisi*, 56(1): 91-114.
- Sanlı, F. S. (2019). Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milli Hareket Partisi'ne: Tarihi Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969), Ötüken.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. Çev. Bayramoğlu, S. ve Kendir, H. Dost Kitabevi.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*. Çev. B. S. Şener. İletişim.
- Şahbaz, Y. (2022). *Akıntıya Karşı Bir Aydın: Erol Güngör*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Tevfik, M. A. (1971). *Turanlı'nın Defteri*. İstanbul: Milli Hareket Yayınları.
- Toprak, Z. (Ekim 2013). "Psikoloji'den Sosyoloji'ye Türkiye'de Durkheim Sosyolojisinin Doğuşu." *Toplumsal Tarih*, Sayı: 238: 22-32.
- Toprak, Z. (1984). "Türkiye'de Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı," İçinde: *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1983)*. İstanbul: Gelişim Yayınları, 13-54.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Guenther Roth and Claus Wittich (eds.). Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.